

i Krzysztof Bracha), edukacyjnych treści jasełek (Beata Wojciechowska) oraz dwa studia terytorialnie wykraczające poza nasze ziemie. Pierwsze – Włodzimierza Batoga o „Opowieściach kanterberyjskich” i Hany Patkovej o bractwach i szkołach w późnośredniowiecznych Czechach.

Trzeci blok – „Modele i narzędzia edukacji” – obejmuje teksty bardzo różnorodne. Na początku Edward Potkowski specjalista od piśmiennictwa średniowiecznego przedstawił szkołę jako miejsce działalności pisarskiej. Kolejne studia dotyczą wychowania w kręgu kultury dworskiej – Wojciech Iwańczak przedstawił wychowanie rycerskie w średniowiecznych Czechach, a Małgorzata Wilska wychowanie na dworze jagiellońskim. Beata Janowska zajęła się wychowaniem dziewcząt w Polsce średniowiecznej. Henryk Gmiterek przedstawił wychowanie duchownych w środowisku Jednoty braci czeskich. Natomiast Alicja Karłowska-Kamzowa omówiła znaczenie kształcące ilustracji w traktacie Jakuba de Cessolis *Księga figur*

szachowych, a Ryszard Kiersnowski dydaktyczne funkcje monet w średniowieczu.

Ostatnia grupa rozpraw dotyczy uniwersyteckiego kręgu. I tak Jadwiga Krzyżaniakowa przedstawiła problem i propozycje badawcze dotyczące wpływu uniwersytetu na różne dziedziny życia w średniowieczu. Marian Chachaj zajął się problematyką wpływu wykształcenia wyższego na karierę w szesnastowiecznej Polsce. Lech Mokrzecki zaprezentował luteranckie gimnazja akademickie w strukturze oświaty okresu staropolskiego.

Duża różnorodność tekstów, jak zwykle w przypadku tak szerokiej formuły konferencji, powoduje że materiały zainteresować mogą przedstawicieli rozmaitych dziedzin nauk – historyków, historyków wychowania, historyków sztuki i in. Jednocześnie pokazują jak wiele jeszcze w zakresie badań nad średniowieczną i wczesnonowożytną edukacją jest do zrobienia.

Dorota Żołądź-Strzelczyk

Antoni Smolański, Stosunki służbowe i warunki pracy nauczycieli w Polsce do 1939 r., Opole 1994, ss. 112

Publikacja ta jest kontynuacją poprzedniej pracy pt. *Uposażenie nauczycieli w Polsce. Zarys historyczny do 1939 r.* (Opole 1990) oraz dopełnieniem opracowania pt. *Osoba i zawód nauczyciela w polskiej myśli pedagogicznej do 1939 r.* (Wrocław 1983). Dzięki wspomnianym uzupełnieniom Czytelnik otrzymuje pełny obraz rzeczywistych dziejów nauczycielstwa w Polsce, poczynając od średniowiecza aż do 1939 roku.

Opracowanie składa się ze wstępu, dwunastu rozdziałów oraz zakończenia. We wstępie Autor wskazuje na związek recenzowanej pracy z wcześniejszymi publikacjami oraz zapowiada wydanie kolejnej pracy traktującej o historii zawodu nauczyciela w Polsce.

W rozdziale pierwszym zatytułowanym „Angażowanie nauczycieli do pracy” zawarta

została odpowiedź na dwa pytania: kto w minionych wiekach zatrudniał nauczycieli do pracy w szkole oraz jakie stosowano procedury angażowania?

„Tytuły służbowe” – to temat drugiego rozdziału, z którego Czytelnik dowiaduje się m.in., jakie tytuły służbowe występowały w zawodzie nauczycielskim oraz jak kształtowały się w analizowanych stuleciach. Najpierw żywiło to i zwyczajowo, dopiero w wieku XVIII i XIX wraz z pojawieniem się ustawodawstwa szkolnego niektóre tytuły zawodowe zostały wprowadzone urzędowo.

Rozdział trzeci noszący tytuł „Nauczycielskie wędrowniki i granice stabilizacji” zawiera analizę przyczyn nauczycielskich peregrynacji. Najważniejsze z nich to: złe traktowanie nauczycieli przez proboszczów, niskie uposażenie,

zatargi z parafianami, konflikty na tle obyczajowym oraz tradycyjna skłonność nauczycieli do poszukiwania lepszych warunków pracy.

Niezwykle interesujący jest rozdział czwarty: „Zakres obowiązków nauczycieli”. Autor pisze o tym, jakie obowiązki wykonywali nauczyciele do czasów KEN, w okresie funkcjonowania tej magistratury oświatowej oraz w latach późniejszych, z okresem międzywojennym łącznie.

Ściśle z wyżej wymienionym rozdziałem koresponduje rozdział piąty mówiący o wymiarze godzin pracy nauczycieli. Wymiar ten początkowo nie miał żadnego prawnego uregulowania, dopiero w XVIII w. dokonano w tym względzie pewnych urzędowych ustaleń.

W kolejnych rozdziałach Autor analizuje takie zagadnienia, jak: prace dodatkowe nauczycieli, urlopy nauczycielskie, karanie nauczy-

cieli, emerytury i renty, budynki i izby szkolne, mieszkania nauczycielskie oraz liczba uczniów w stosunku do liczby nauczycieli i izb lekcyjnych. Oczywiście wszystkie te zagadnienia mają historyczny charakter.

Całość zamyka zakończenie będące uogólnieniem treści zawartych w poszczególnych rozdziałach.

Omawiana praca ma charakter pionierski i właśnie te znamiona oryginalności decydują m.in. o wartości tej książki, wzbogacającej naszą wiedzę o historii zawodu nauczycielskiego w Polsce. Dodać należy, że Antoni Smolański podjął się wprost benedyktyńskiego trudu, rekonstruując – na podstawie fragmentarycznych i rozproszonych informacji – spójny obraz dziejów nauczycielstwa w dawnych wiekach poczynając od XI stulecia.

Ferdynand Mielczarek

Antoni Smolański, Struktura zawodowa nauczycielstwa w Polsce do 1939 roku, Opole 1996, ss. 177

Jest to czwarta publikacja książkowa z cyklu prac poświęconych dziejom nauczycielstwa w Polsce do 1939 roku. Wcześniejsze rozprawy to *Osoba i zawód nauczyciela w Polsce do 1939 roku* (Wrocław 1983); *Uposażenie nauczycieli w Polsce do 1939 roku* (Opole 1990); *Stosunki służbowe i warunki pracy nauczycieli w Polsce do 1939 roku* (Opole 1994). Autor wymienionych prac przygotował do druku kolejną publikację zawierającą adnotowaną bibliografię historyczno-pedeutologiczną, która będzie uwieńczeniem dotychczasowych prac traktujących o historii zawodu nauczycielskiego w Polsce do końca II Rzeczypospolitej.

Przejrzysta struktura pracy zawierająca wstęp, trzy rozdziały oraz zakończenie wzbogacona została o słowniczek pojęć historyczno-pedeutologicznych.

We wstępie Autor wyjaśnił podstawowe pojęcia stosowane w pracy oraz dokonał periodyzacji dziejów zawodu nauczyciela na ziemiach polskich, wyróżniając sześć następujących po sobie okresów.

Rozdział pierwszy traktuje m.in. o kategoriach nauczycieli do XVIII wieku w Polsce. Autor – biorąc pod uwagę różne kryteria wyróżnił i scharakteryzował nauczycieli duchownych, świeckich, elementarnych, ponadelementarnych, prywatnych, państwowych, parafialnych, samorządowych, dworskich, zatrudnionych w szkołach katolickich lub innowierczych, głównych i pomocniczych, stałych i okresowych oraz innych. W dalszej części tego rozdziału zawarta została charakterystyka struktury nauczycielstwa w okresie zaborów oraz w latach międzywojennych.

Na treść rozdziału drugiego składają się rozważania dotyczące kwalifikacji nauczycieli. Autor ukazał ewolucję tego zjawiska w poszczególnych okresach historycznych. Wyróżnił w tym względzie trzy etapy: pierwszy trwający prawie do XVIII wieku, kiedy nie wymagano od elementarnych nauczycieli świadectw ukończenia jakiegś szkoły; drugi – od czasów KEN, która wprowadziła zasadę, że kandydat do zawodu nauczycielskiego powinien posiadać